

Էլեկտրահարող զենքեր

*Քաղվածք 20-րդ Ընդհանուր զեկույցից,
Տպագրված 2010թ*

Նախնական նկատառումներ

65. ԽԿԿ-ի այցելած երկրներում արագորեն սովորական է դառնում ոստիկանության և այլ իրավապահ մարմինների աշխատակիցներին էլեկտրահարող սարքերով ապահովելը: Ընդ որում Կոմիտեն նկատել է նման սարքերի առկայությունը և ազատագրկման վայրերում (մասնավորապես, որոշ երկրների բանտերում): Գոյություն ունեն էլեկտրահարող սարքերի տարբեր տեսակներ՝ էլեկտրաշոկ մահակներից և ձեռքի զենքերի այլ տարատեսակներից, որոնք պահանջում են ուղղակի շփում այն անձի հետ, ով որպես թիրախ է ընտրվել, մինչև այնպիսիները, որ ընդունակ են արձակել նետանման փամփուշտներ, ինչն էլեկտրական ցնցում է առաջ բերում որոշակի հեռավորության վրա գտնվող անձի մոտ:

66. Իրավապահ և այլ պետական մարմինների աշխատակիցների կողմից էլեկտրահարող սարքերի օգտագործումը վիճահարույց խնդիր է: Գոյություն ունեն հակասական տեսակետեր ինչպես այն կոնկրետ իրավիճակների վերաբերյալ, որտեղ նման տեսակի զենքի կիրառումը կարող է արդարացված լինել, այնպես էլ առողջության վրա թողած այն բացասական հետևանքների վերաբերյալ, որ նման զենքի կիրառումը կարող է առաջացնել: Փաստ է նաև, որ ինքնին էլեկտրահարող սարքը կարող է չարաշահումների տեղիք տալ: Մի շարք դեպքերում ԽԿԿ-ն արժանահավատ ապացույցներ է հավաքել, որ նման տեսակի զենքեր օգտագործվել են ազատագրկված անձանց նկատմամբ արտակարգ դաժան վերաբերմունք դրսևորելու համար, և Կոմիտեն հաճախ է հաղորդումներ ստացել այն մասին, որ կալանքի տակ գտնվող անձանց սպառնացել են տանջել էլեկտրահարող սարքերի միջոցով:

67. ԽԿԿ-ն արդեն քննարկել է էլեկտրահարող սարքերի հետ կապված հարցն իր այցելած երկրներից մի քանիսի վերաբերյալ կազմված հաշվետվությունների ժամանակ: Ստորև ներկայացվող կետերում շարադրված են ԽԿԿ ԽԿԿ դիրքորոշումը, ինչպես նաև անհանգստությունն առաջացնող մի շարք խնդիրներ: ԽԿԿ-ն կցանկանար մեկնաբանություններ ստանալ իր Ընդհանուր հաշվետվության այս բաժնի վերաբերյալ, որպեսզի օգնե Կոմիտեին մշակելու իր սեփական չափանիշներն այս դժվարին խնդրի վերաբերյալ:

Ընդհանուր սկզբունքները

68. ԽԿԿ-ն գիտակցում է ազգային իշխանությունների ցանկությունն իրենց իրավապահ մարմինների աշխատակիցներին տրամադրել այնպիսի միջոցներ, որոնք թույլ կտան ապահովելու նրանց առավել տարբերակված մեթոդներով պատասխանել այն վտանգավոր իրավիճակներին, որոնց նրանք բախվում են: Կասկած չկա, որ նվազ մահաբեր զենքի առկայությունը, ինչպիսին էլեկտրահարող սարքն է, կարող է որոշ դեպքերում հնարավոր դարձնել խուսափել հրազենի կիրառումից: Սակայն էլեկտրահարող սարքերը կարող են սուր ցավ պատճառել և ինչպես արդեն ասվել է, չարաշահումների տեղիք տալ: Ըստ այդմ, իրավապահ մարմինների աշխատակիցներին կամ այլ պետական ծառայողներին էլեկտրահարող սարքերի տրամադրման ցանկացած որոշում պետք է կայացվի հարցի հիմնավոր քննարկումից հետո երկրի ազգային գործադիր և օրենսդիր իշխանությունների մակարդակով: Բացի դրանից, էլեկտրահարող սարքերի կիրառման չափանիշները պետք է սահմանված լինեն օրենսդրությամբ և շարադրված կոնկրետ կանոնակարգերով:

69. ԽԿԿ-ն համարում է, որ էլեկտրահարող սարքերի կիրառումը պետք է կանոնակարգվի անհրաժեշտության, օժանդակության, համաչափության և նախօրոք զգուշացման (երբ դա հնարավոր է) սկզբունքներից ելնելով: Այս սկզբունքները ենթադրում են, ի թիվս այլոց, որ պետական ծառայողները, ում նման զենք է տրամադրվում, պետք է համապատասխան ուսուցում անցնեն այն օգտագործելու համար: Ինչ վերաբերում է էլեկտրահարող սարքերի այն տեսակներին, որոնք կարող են կրակել փամփուշտներով, ապա դրանց օգտագործման կանոնները պետք է ուղղակիորեն կապված լինեն հրազենի կիրառման կանոնների հետ:

70. ԽԿԿ-ի կարծիքով, էլեկտրահարող սարքերի կիրառումը պետք է սահմանափակվի այնպիսի իրավիճակներով, երբ իրական և անմիջական վտանգ է սպառնում կյանքին կամ մարմնական ծանր վնասվածք ստանալու վտանգ կա: Նման զենքի կիրառումը միայն հասարակական կարգի պահպանության համար՝ անթույլատրելի է: Բացի դրանից, նման տեսակի զենքերի կիրառումը պետք է թույլատրվի միայն այն դեպքում, երբ արդյունքի չեն հասել կամ անհնարին են այլ ոչ բռնի միջոցները (բանակցություններն ու համոզելը, արանց սարքերի կիրառման զսպելը և այլն) և երբ էլեկտրահարող սարքը մնացել է միակ հնարավոր այլընտրանքն այն միջոցների թվից, որոնք մարմնական վնասվածքների և մահվան ավելի մեծ սպառնալիք են ներկայացնում:

Այդ սկզբունքների կիրառումը կոնկրետ իրավիճակներում

71. Կոնկրետ իրավիճակների համար ԽԿԿ-ն, օրինակ, հստակ հանդես եկավ էլեկտրահարող սարքեր այն ստորաբաժանումների աշխատակիցներին տրամադրելու դեմ, ովքեր պատասխանատու են ազատագրված միզրանտներին արտաքսելու համար: Նույն կերպ Կոմիտեն լուրջ վերապահումներ արեց բանտային պայմաններում (առավել ևս փակ հոգեբուժական հաստատություններում) էլեկտրահարող սարքերի կիրառման վերաբերյալ: Միայն ամենաբացառիկ հանգամանքներում (օրինակ՝ պատանդներ վերցնելու դեպքում) կարելի է արդարացնել էլեկտրահարող սարքերի կիրառումը այդ

հաստատություններում, ընդ որում այն պայմանի խստագույնս պահպանմամբ, որ նման զենքը կօգտագործվի միայն հատուկ պատրաստվածություն անցած աշխատակիցների կողմից: Էլեկտրահարող սարքերը ոչ մի դեպքում չեն կարող հիմնական զենք դառնալ այն աշխատակիցների համար, ովքեր ուղղակիորեն շփվում են բանտերում կամ ցանկացած այլ վայրում պահվող ազատագրկված անձանց հետ:

72. Էլեկտրահարող սարքերը ավելի ու ավելի հաճախ են սկսել կիրառել ձերբակալություններ իրականացնելիս և կան լայնորեն հայտնի օրինակներ տվյալ համատեքստում այդ զենքի չարաշահման մասին (օրինակ՝ բազմիցս արձակված էլեկտրական լիցքեր այն անձանց վրա, ովքեր պառկած են գետնին): Ակնհայտ է, որ էլեկտրահարող սարքերի օգտագործումը նման իրավիճակներում պետք է խստորեն սահմանափակվի: Որոշ երկրներում ԽԿԿ-ն հայտնաբերել է ուղեցույցներ, որտեղ նշված է, որ էլեկտրահարող սարքերը կարող են կիրառվել, եթե իրավապահ մարմինների աշխատակիցները բախվում են այն աստիճան հասնող բռնության կամ բռնության սպառնալիքի, որ պահանջվում է ուժի կիրառում իրենց կամ ուրիշներին պաշտպանելու համար: Այդ ցուցումներն այն աստիճան լայն են, որ մեծ տեղ են թողնում անհամաչափ պատասխանի համար: Եթե էլեկտրահարող սարքերը աստիճանաբար վերածվեն նախընտրելի զենքի բոլոր այն դեպքերում, երբ ձերբակալության ընթացքում կասկածյալը անհնազանդ վարքագիծ է դրսևորում, ապա դա կհանգեցնի հանրության աչքերում իրավապահ մարմինների աշխատակիցների վարկանիշի խիստ բացասական արժեվորմանը:

73. Հաշվի առնելով ԽԿԿ-ի լիազորությունների սահմանափակ բնույթը, այն ձեռնպահ է մնացել հաստատուն դիրքորոշում որդեգրել հասարակական կարգի վերականգնման կամ պահպանման գործողության ժամանակ (օրինակ՝ ցույցերի նկատմամբ հսկողություն հաստատելը) էլեկտրահարող սարքերի կիրառման նկատմամբ: Ընդ որում, վերը շարադրված 70-րդ կետի լույսի ներքո, նման գործողությունների ժամանակ էլեկտրահարող սարքերի կիրառումը կարող է աննպատակահարմար համարվել, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ գոյություն ունի իրական և անմիջական վտանգ կյանքին կամ մարմնական ծանր վնասվածք ստանալու վտանգ: Այդ գործողություններում ներգրավված իրավապահ մարմինների աշխատակիցներն իրենց տրամադրության տակ ունեն (կամ պետք է ունենան) պաշտպանության այլ միջոցներ և այնպիսի գործողությունների տարբերակներ, որոնք առավել չափով են հարմարեցված կոնկրետ խնդրի լուծմանը: Արժե նշել, որ որոշ ոստիկանական ուժեր Եվրոպայում բացառել են հրապարակային ցույցերը հսկողության տակ վերցնելու գործողությունների ժամանակ էլեկտրահարող սարքերի կիրառումը:

74. Հատուկ պետք է հիշատակել կաթվածահարող գոտիները և նմանատիպ սարքերը: ԽԿԿ-ն հստակ նշել է , որ ինքը դեմ է կալանքի տակ գտնվող անձանց տեղաշարժն ազատագրկման վայրերում վերահսկելու համար նման կարգի սարքերի օգտագործմանն ինչպես ներսում, այնպես էլ դրսում: ԽԿԿ-ի , նման սարքը, անկախ նրանից, թե ում նկատմամբ է կիրառվում, ինքնին մարդու արժանապատվությունը նվաստացնող բնույթ ունի և այստեղ շատ մեծ է հնարավոր չարաշահումների հավանականությունը: Կարող է և պետք է գտնվեն ազտագրկված անձանց տեղաշարժի ժամանակ անվտանգության ապահովման այլընտրանքային միջոցներ:

Հրահանգներ և ուսուցում

75. Էլեկտրահարող սարքեր տրամադրելու ցանկացած որոշում կայացնելուց հետո իշխանության համապատասխան մարմինները պետք է ապահովեն մանրամասն հրահանգների տարածումը նման զենք ստացած ծառայություններին: Բացի դրանից, այն աշխատակիցները, ովքեր կարող են նման զենք կիրառել, պետք է հատուկ ընտրված լինեն, հաշվի առնելով նրանց կամային հատկությունները և իրավիճակը գնահատելու կարողությունները, և համապատասխան ձևով պատրաստություն անցնեն: Անհրաժեշտ է իրականացնել մասնագիտական պատրաստվածության ուսումնական ծրագրեր ու անցկացնել կանոնավոր թեստեր (տե՛ս, նաև 80-րդ կետը):

Տեխնիկական կողմերը

76. Ինչպես ցանկացած այլ զինատեսակ, էլեկտրահարող սարքն օգտագործելուց առաջ պետք է անցնի տեխնիկական թույլտվության ընթացակարգ: Այդ ընթացակարգը պետք է, մասնավորապես, ապահովի, որպեսզի էլեկտրական լիցքերի քանակը, տևողությունը և ուժգնությունը լինի անվտանգ: ԽԿԿ-ին հայտնի են դեպքեր, երբ ազատագրված անձինք կարճ ժամանակահատվածի ընթացքում ենթարկվել են էլեկտրական լիցքերի մի շարք հարվածների. նման չափազանց մեծ, անհարկի ուժի կիրառումը, իհարկե, կգնահատվի որպես դաժան վերաբերմունք: Բացի դրանից, անհրաժեշտ է նախատեսել այդ զենքի կանոնավոր տեխնիկական և սպասարկման ընթացակարգ:

77. Էլեկտրահարող սարքը պետք է համարված լինի համապատասխան մեխանիզմներով (որպես կանոն, հիշողության քարտով), որոնք կարելի է օգտագործել տարատեսակ տեղեկությունների գրառման և տվյալ զենքի ստուգում կատարելու համար (այնպիսի տվյալներ, ինչպիսիք են օգտագործման ճշգրիտ ժամը, էլեկտրական լիցքերի քանակը, տևողությունը, ուժգնությունը և այլն): Այդ քարտերի վրա պահվող տեղեկությունները պետք է պարբերաբար ընթերցվեն իրավասու մարմինների կողմից (առնվազն՝ երեք ամիսը մեկ): Բացի դրանից, այդ զենքը պետք է սարքավորված լինի լազերային նշանառման ներկառուցված համակարգով և տեսագրման սարքերով, ինչը թույլ կտա հնարավոր դարձնել անվտանգ նշանառությունն ու նկարահանել դրա օգտագործման հետ կապված հանգամանքները:

78. Իրավապահ մարմինների աշխատակիցներին տրամադրվող էլեկտրահարող սարքերը, որպես կանոն, նախատեսված են կիրառման տարբեր ձևերի համար, մասնավորապես, «կրակող» և «շփման» («շփման շոկ» (drive-stun)) տարբերակով: Առաջին դեպքում զենքը կրակում է փամփուշներով, որոնք դիպչում են թիրախ դարձած մարդուն իրարից մոտ գտնվող հատվածներում և առաջացնում էլեկտրական լիցքեր: Դեպքերի մեծ մասում նման լիցքը առաջ է բերում մկանների ընդհանուր կծկում, ինչը ժամանակավորապես կաթվածահար է անում մարդուն և հասցնում նրան, որ մարդն ընկնում է գետնին: Ի տարբերություն դրա, «շփման» տարբերակի կիրառման ժամանակ զենքի ծայրին գտնվող էլեկտրոդները ստեղծում են էլեկտրական աղեղ և երբ դրանք շփման մեջ են մտնում թիրախ դարձած մարդու հետ, ապա այդ էլեկտրոդներն առաջացնում են շատ սուր, տեղայնացված ցավ, մաշկի վրա թողնելիք հնարավոր

այրվածքներով: ԽԿԿ-ն լուրջ վերապահումներ ունի էլեկտրահարող սարքերի այդպիսի կիրառման կապակցությամբ: Իսկապես, ինչպես հարկն է պատրաստված իրավապահ մարմինների աշխատակիցները բազում այլ մեթոդների են տիրապետում հսկողություն ապահովելու համար իրենցից ձեռքով հասանելի տարածության վրա գտնվող անձի նկատմամբ:

Առողջական նկատառումները

79. Էլեկտրահարող սարքերի օգտագործման հնարավոր հետևանքներն այն անձանց ֆիզիկական և մտավոր առողջության համար, ում դեմ այդ զենքը կիրառվում է, բազմաթիվ վեճերի պատճառ են առիթ: Դրանք առանձնապես սրվել են այն բանից հետո, երբ մի շարք դեպքերում թիրախ դարձած մարդիկ մահացել են այդ զենքի կիրառման արդյունքում: Ու թեև ներկայում այդ բնագավառում կատարվող հետազոտությունները դեռևս վերջնական հետևությունների չեն հանգել, անվիճելի է, որ էլեկտրահարող սարքերի կիրառումը մարդկանց առողջությանը վտանգ է սպառնում, ներառյալ դրա արձակած գնդակից գետին ընկնելու դեպքում մարմնական վնասվածքներ ստանալու հավանականությունը կամ այրվածքների արդյունքում, երբ տվյալ զենքն օգտագործվում է երկար ժամանակի ընթացքում «շփման» տարբերակով: Մանրամասն ուսումնասիրությունների բացակայության պարագայում այն պոտենցիալ հետևանքների վերաբերյալ, որ էլեկտրահարող սարքերի կիրառումը կարող է ունենալ առանձնապես խոցելի անձանց համար (օրինակ, տարեց մարդկանց, հղի կանանց, երեխաների, նախկինում սրտի հետ կապված խնդիրներ ունեցող անձանց), ԽԿԿ-ն կարծում է, որ նման անձանց դեմ դրանց կիրառումը բոլոր դեպքերում պետք է բացառվի: Եվս մի լուրջ խնդիր է հանդիսանում էլեկտրահարող սարքերի օգտագործումը ցնորական կամ հարբած վիճակում գտնվող անձանց նկատմամբ: Այդպիսի վիճակում գտնվող մարդիկ կարող է և չհասկանան նման զենքի կիրառման նախազգուշացնող նշանակությունը և հակառակը՝ կարող է սկսեն իրենց ավելի զրգոված վարքագիծ դրսևորել նման իրավիճակում: Հենց առողջական նման վիճակով են բացատրվում ձերբակալությունների ժամանակ տեղ գտնող մահացու դեպքերը՝ հատկապես էլեկտրահարող սարքերի օգտագործման հետ կապված: Այդ պատճառով, անհրաժեշտ է առանձնակի զգուշություն ցուցաբերել և նման դեպքում խուսափել ԿՊ-ների կիրառումից: Նույնը վերաբերում է նաև այն իրավիճակներին, երբ էլեկտրահարող սարքերը կարող են մեծացնել մահացու ելքով կամ մարմնական վնասվածքներով պատահարների վտանգը:

80. Էլեկտրահարող սարքեր կրող աշխատակիցների վերապատրաստման ծրագիրը պետք է ներառի առողջական նկատառումներով այդ զենքի կիրառման աննպատակահարմարության մասին տեղեկատվություն, ինչպես նաև ուսուցում առաջին օգնություն ցուցաբերելու վերաբերյալ (ընկնելու, այրվածքների, փամփուշտներից հասցված վերքերի, սրտային անբավարարվածության, հոգեկան խանգարումների և այլ դեպքերում): Բացի այդ, հսկողության տակ վերցված անձը, ում նկատմամբ էլեկտրահարող սարք է կիրառվել, պետք է տեղեկացվի այն մասին, որ այդ զենքն ունի միայն ժամանակավոր ներգործություն:

81. ԽԿԿ-ն գտնում է, որ ցանկացած անձ, որի նկատմամբ էլեկտրահարող սարք է օգտագործվել, պետք է բոլոր դեպքերում զննվի բժշկի կողմից և անհրաժեշտության դեպքում հիվանդանոց տարվի: Բժիշկներն ու շտապ օգնության ծառայությունները պետք է տեղեկացվեն այն մասին, թե ինչ հետևանքներ կարող է ունենալ նման զենքի օգտագործումը տվյալ անձի համար, ինչպես նաև բուժման տարբեր ձևերի մասին, որոնք հաշվի կառնեն տուժածի ֆիզիկական և հոգեբանական առողջության վիճակը: Բացի դրանից, նման անձանց (և/կամ նրանց փաստաբանին՝ համապատասխան խնդրանքի հիման վրա) պետք է տրվեն բժշկական տեղեկանքներ:

Էլեկտրահարող սարքի կիրառմանը հետևող ընթացակարգը

82. Էլեկտրահարող սարքի յուրաքանչյուր կիրառումից հետո անհրաժեշտ է գրուցել իրավապահ մարմինների այն աշխատակցի հետ, ով այդ զենքն օգտագործել է: Բացի դրանից, միջադեպի մասին պետք է մանրամասն հաշվետվություն տրվի վերադաս մարմնին: Այդ հաշվետվությունում անհրաժեշտ է նշել նման զենք կիրառելու համար հիմք հանդիսացած կոնկրետ հանգամանքները, օգտագործված տարբերակը, ինչպես նաև այլ գործին վերաբերող տեղեկություններ (վկաների ներկայությունը, հնարավոր էր արդյոք կիրառել այլ զենք, բժշկական ինչ օգնություն է ցուցաբերվել այն անձին, ում նկատմամբ էլեկտրահարող սարք է կիրառվել և այլն): Հաշվետվության մեջ պետք է ներառվի տեխնիկական տեղեկատվությունը, որը գրառված է հիշողության քարտում, ինչպես նաև Էլեկտրահարող սարքի օգտագործման պահի տեսագրումը:

83. Նման ներքին ընթացակարգը պետք է ուղեկցվի արտաքին մոնիտորինգով: Դա կարող է արվել պարբերաբար՝ որոշակի ժամանակահատվածներում էլեկտրահարող սարքերի կիրառման բոլոր դեպքերի մասին տեղեկացնելու միջոցով այն անկախ մարմնին, որը պատասխանատու է իրավապահ մարմինների վերահսկողության համար:

84. Բոլոր այն դեպքերում, երբ կհայտնաբերվի, որ էլեկտրահարող սարքերի կիրառումը կարող է խախտած լինել համապատասխան օրենքները և կանոնները, հարկ է անցկացնել համապատասխան քննություն (կարգապահական և (կամ) քրեական):